

Tahirə Səfərova¹
BƏXTİYAR VAHABZADƏ SƏS VƏ DİL HAQQINDA

Artıran söz qədərini sığ ilə qədrin artırır Kim nə miqdar olsa, əhlin eylər ol miqdar söz.

(Məhəmməd Füzuli)

Dil hər bir millətin tarixində özünəməxsus əhəmiyyətə malikdir. Dilsiz millət olmur. Milləti yaşadan, onu zənginləşdirən bir neçə dəyər vardır ki, onların içərisində dilin yerini verə biləcək ikinci xüsusat yoxdur. Ona görə dilin zənginliyi millətin tanınmasında müstəsna və müqəddəs vasitə kimi qəbul edilir. İnsanda bəşəri hisslərin yaranması və inkişafında da dilin gözəlliyinin məxsusi yeri vardır. Bu mənada Azərbaycan dilinin şirinliyini, türk dünyasında onu sevdirən faktor olaraq əhəmiyyət və yerini xüsusi ilə qeyd edərdim. Azərbaycan xalqının qabaqcıl ziyalılarından olan Ağa Bakıxanov, M.F. Axundzadə, N.Nərimanov və b. Azərbaycan dilinə böyük əhəmiyyət və qiymət vermişlər.

M.Lermontov və Bestujev Marlinski Qafqazda səfərdə olduqları zaman Azərbaycan dilini öyrənmiş, ona böyük qiymət vermiş, bu dilin geniş yayıldığını qeyd etmişlər. Bestujev Marlinskinin fikrinə, fransız dili ilə bütün Avropanı gəzmək mümkün olduğu kimi, Azərbaycan dili vasitəsilə də Asiyanı gəzmək olar.

Rus ədibləri də müəyyən məsələ ilə əlaqədar bu dildə danışarkən ona yüksək qiymət vermiş, onu zəngin bir ədəbi dil kimi mövqeyini yüksək dəyərləndirmişlər. Rus şairlərindən Abraham Plavnikin “Azərbaycan dili” şeirindən götürdüyümüz misalla bu fikrimizi təsdiq edə bilərik:

Azərbaycan dili aydın mənə,
Aydındır quşların cəh-cəhi kimi
Vətən demişəm mən bu vətənə
Urəkdən sevmişəm vətən dilimi

(Tərcümə - Qabilindir.)

Azərbaycanın klassik sənətkarları- Nəsimi, Füzuli, Xətai, Vaqif, Vidadi, Q. Zakir, M.Ə.Sabir, C. Məmmədquluzadə, C.Cabbarlı və b. bu dilə yüksək qiymət vermiş, bu dildə ölməz sənət nümunələri yaratmışlar.

Bu məqalədə qüdrətli sənətkarlardan birinin- Bəxtiyar Vahabzadənin “Dan yeri” “Dəniz-Sahil” kitablarındakı şeirləri, “Seçilmiş əsərlərində” vətənə, xalqa və ana dilinə olan sonsuz məhəbbəti səmimi qəlblə, saf və rəvan bir dillə tərənnüm edilir.

Görkəmli söz ustası Füzuliyə həsr etdiyi “Şəbi- hicran” poeməsindən seçilmiş parçalara nəzər yetirək:

“Vətənin öz dili, öz tarixi var.
Ölsün Vətənin tanımayanlar!
Qoy sənin şeirində dil açsın Vətən!
Biz ayrı düşsək də öz elimizdən
Qürbətdə ölməsin dilimiz bəri
Sənin bu ilahi, ilk məhəbbətin
Elinin dilində yazılsın gərək.

Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərini, şeirlərini oxuduqca, insanın gözünün önündə Azərbaycan xalqının milli ruhlu şairi canlanır. Şair yuxarıdakı misralarda dilimizin tarixən qədimliyindən söhbət açır. Elimizdən, obamızdan nə qədər ayrı düşsək də, qürbətdə belə öz ana dilimizdə yazıb-yaratmağı böyük bir amal kimi qarşımıza qoyur.

Şirin sözlərini başa düşməyən
Öz elin olmazmı səndən gileyli?
Sən ərəb, sən əcəm oğlu deyilsən,
Şənin öz dilin var, öz Vətənin var.
Ozgə yelkənində seyrə çıxma sən.

Sənin öz dənizin, öz yelkənin var! (1)

...Ey Vətən gözəli, gəl öpüm sənin
“Vətən dili” deyən dodaqlarımdan.

Haqq sözün qəlbimi titrədirdi mənim (1)

Şair oxucusuna belə bir sual verir: “Öz dilini başa düşməyən adamdan, öz xalqı, öz eli gileyli olmazmı? Şair belə məsləhət verir: Sən nə ərəb, nə də əcəmsən, sənin öz dilin, öz vətənin var. Öz dilini sev, sevir. Şairin ideyası, niyyəti və məqsədi aktual, müasir, həyatı, bəşəri mütərəqqidir.

¹ ADPU-nun Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrasının müəllimi

B.Vahabzadə poeziyasında cansızıcı mühakimələri poetik orjinalılıqla qarşılaşırıq. Yalnız ayrı-ayrı misralardan deyil, bütöv əsərdən zövq almaq olmuş olur. Şair sözdən böyük ustalılıqla istifadə edir. Sözü silahla qarşılaşdırır.

Aşağıdakı misralara diqqət edək:

“... Mənsə könülləri fəth edirəm xan!

Qılıncdır, nizədir silahın sənin,

Mənim silahımsa sözdür hər zaman.

Qılınc bu gün varsa, sabah pas tutar.

Qılıncdan itidir, söz həmişə var.

Qılıncı, mizraqla sən danışsən,

Mən nəşə doğuran sözlərlə ey xan” (1)

Şairin silahı sözdür! Şahın silahı qılınc!

Hansı qüvvətli, hansı üzün ömürlüdür?

Şair cavab verir:

“Qılınc bu gün varsa, sabah pas tutar,

Qılıncdan itidir, söz həmişə var.

Bənddən çıxan mənə belədir:

“Dərd min il keçsə də saralan deyil,

Sənin söz güllənən, sənin söz bağın.

...Söz həmişə Ədalətin düşməni ilə vurulacaq!

Söz yerlərdə sürünməmiş,

Dodaqlarda çiçək açmış

Doğru sözün qabağında

Yalan sözün rəngi qaçmış.

Söz nəbzidir,

Haqq səsidir zamanənin.

Aynasıdır zamanənin.”

Şair ilk baxışda sadə, bəsit görünən adi bir şeyi yaradıcı sürətdə işləyərək, geniş mənə daşıyan sənət əsəri səviyyəsinədək qaldıra bilir. Şairin yaradıcılığında yaşayan forma deyil, mənədir. Şairin poetik dili desək :

Istəmirəm səsdən doğan qafiyəni!

Düşündürür mənə məni, hikmət məni.

Söz həmişə həqiqət naminə, qanun naminə.

Ədalət naminə ədalətin düşməni ilə vuruşacaq!

“Düz söz poladı kəsər”- atalar sözü şairin- “Doğru sözün qabağında yalan sözün rəngi qaçmış” misraları ilə bir növ səsləşir. Şair doğru sözün qüdrətindən söz açır. B.Vahabzadə ədəbi dilimizin inkişafına bədii vasitəsi ilə kömək edir. O həm nəzəri, həm də bədii əsərləri də, sənət və ədəbiyyata dair çıxışlarında ana dilinin saflığını qoruyub- saxlamaq, onu daha da zənginləşdirmək məsələlərinə xüsusi diqqət yetirir.

Aşağıda verilən parçaya diqqət edək:

“Mən Vətən eşqlə ötən bir quşam.

Mən sözdən elə bir süfrə açıram

Ərəb ,acəm də ordan pay umar.

Ancaq o süfrədə ağız ləzzətim,

Mənim öz dilimdir, öz lisanımdır.”

O, Füzulinin 400 il əvvəl söylədiyi sözləri öz qəlb sözləri ilə yeniləşdirmiş şəkildə oxuyucuya çatdırır. Şair həm nəzəri, həm də bədii əsərlərində xalqa, xalq yaradıcılığına, xalqın canlı danışığına tərzinə böyük qiymət verərək yazır.

“Dildə ən böyük qaynaq xalq yaradıcılığı, xalq düşüncə tərzidir. İnsan təbiətdən uzaqlaşdıqca saxtalaşdığı kimi, dil də xalqın obrazlı, canlı, ətirli təfəkkür tərzindən uzaqlaşdıqca cansızlaşır, quru quru kitab dilinə- ölü dilə çevrilir”²

Göründüyü kimi şair xalqdan uzaq olan dili “ölü dil” adlandırır.

Şeir xalq üçün yazılır, xalqın da malı olmalıdır. Şeiri sadə, təbii xalq dilində yazmaq daha məqsədəuyğundur. Şair çox doğru olaraq öz məqaləsində qeyd edir:

“Şeir elm deyil ki, yalnız o sahə ilə məşğul olanlar onu başa düşsün. Şeir yalnız mütəxəssislər üçün yazılır. Şeiri alim başa düşdüyü kimi çoban da başa düşməlidir.”¹ və yaxud, “Biz gərək uşaqla öz dilində, öz təfəkkür tərzindən danışmağı bacaraq. Yalnız o zaman bizim sözüümüzün faydası ola bilər.”²

Bildiyimiz kimi söz məfhum arasındakı mühüm fərq ondan ibarətdir ki, məfhumlar bütün xalqlar üçün eyni olduğu halda, sözlər eyni deyildir və müxtəlif söz tərkibinə daxildir. B.Vahabzadənin bu münasibətlə yazdığı sözlərinə nəzər yetirək: “Sözlər ayrılıqda məfhumdur, adlardır, söz toplusu fikirdir, düşüncədir, mətləbdir.”(3) Şair bununla bərabər hər bir ixtisas sahibinin öz dili olmasından söhbət açaraq yazır: “Riyaziyyatçının dili rəqəm, kimyaçının dili düstür, rəssamın dili rəng, bəstəkarın dili səs, rəqqasın dili hərəkət, yazıçının dili sözdür.

Şairin isə hər bir sözünün arxasında bir məna, mətləb gizlənilib, sözlər aydan arı, sudan da dupdurudur. Şair bu fikrini poetik dili ilə belə ifadə edir:

“Sözlər aydan arı sudan durudur.

Hər çılğın nidada can gizlənilibdir.

Söz ürək qanıyla təmizlənilibdir. (5)

Eyni predmetdə hər sənətkar öz dünyagörüşünə görə fərqli mənalar görə bilər. Sənətin böyüklüyü də məhz bundadır. Sənətkar təsvir etdiyi predmentin mahiyyətinə nə qədər çox nüfuz edərsə, həmin əsər bir o qədər qiyməti olur. O şair, o sənətkar xoşbəxtədir ki, öz xalqının danışdığı dili öz canı, öz qanı, öz qəlbi ilə sevir.

Bəxtiyar Vahabzadə məhz belə şairlərdəndir. Şairin gözündə Azərbaycan dili qədər yüksəkdə duran başqa bir dil yoxdur. Bu dil sanki onun ürəyindən, qanından axıb. Onun üçün doğma dil ana qədər əzizdir. Şair özü Azərbaycan dilinə hörmət və ehtiram göstərməklə bərabər, başqalarına da onu sevməyi, bu dilə bağlanmağı tövsiyə edir.

Hec təsadüfi deyildir ki, şair “Ana dili” şeirinə bu sözləri epigraf vermişdir: “Biz öz dilimizi və öz Vətənimizi sevirik.”

B.Vahabzadə öz doğma dilinə münasibətini özünün “Ana dili” şeirində çox aydın, bədi boyalarla əks etdirib. Şeirdəki misraları oxuyarkən düzü həyəcanlandıran bilmərsən. Şeirin hər misrası, hər kəlməsi insanda iftixar hissi oyadır, fərəhlənərsən, bu dildə danışdığın üçün öyünərsən, sevinərsən.

Şair deyir:

“... Bu dil tanıtmış bizə, bu dünyada hər şeyi

Bu dil əcdadımızın bizə miras verdiyi

Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiztək

Qoruyub nəsillərə biz də hədiyyə verək.”

Şeirin bu bəndini oxuyarkən hər şey bizə aydın olur. Dörd misralıq bu bənddə Azərbaycan dilinin böyüklüyü, gözəlliyi, onun müqəddəsliyi çox inandırıcı şəkildə oxucuya çatdırılır. Şair həm öz yaşdılarına, həm də gənclərə üz tutaraq deyir ki, əcdadımızın bizə bəxş etdikləri bu qiymətli xəzinəni, mirası qoruyaraq, onu gələcək nəsillərə vermək lazımdır.

Şair də Vətəni, dilini sevir və sevərəkən onun təmizliyi, təbiiliyi uğrunda mübarizə aparır. Şair ana dilini əcdadımızın bizə qoyub getdiyi ən dəyərlə, ən qiymətli miras adlandırır. Oxuyucularına isə dilimizi gözləritək qoruyub saxlamağı və gələcək nəsillərə hədiyyə verməyi məsləhət verir.

Bəzi şeirlərində o bir sənətkar kimi sövq-təbi ilə, yazıçı duyğusu ilə bu dildən sənətkarlıqla istifadə edə bildiyi kimi bu dilə məxsus olan mühüm qanunauyğunluqlara da dərinlən bələddir. Şairin feil haqqında və feillərə məxsus bir xüsusiyyəti ustalıqla ümumiləşdirdiyi aşağıdakı şeirində görmək olar:

İsim, sifət döyüslərdə çox zaman karıxar...

Feillərsə döyüsdə hər zaman qalib çıxar.

Çox sevirəm igid kimi döyüşkən

Kəlməni mən, Sözü mən.

Feil olmaq istəyirəm düzü mən!...

Şair şeirində bir növ əsas nitq hissəsinin xarakteristikasını verir. Nitq hissələrinin xarakteristikasını verir. Nitq hissələrinin adlarını bir-bir sadalayır. Şair özü-özünə sual verir: “Hansı nitq hissəsi olmaq istərdim?” Şair isim, sifət olmaq istəmir! Nə səbəbə?

İsim, sifət döyüslərdə çox zaman karıxaraq məğlub olur. Şair isə məğlub olmaq istəmir. Feillər isə döyüslərdə həmişə qalib çıxır. Feillər dəyişkən deyil, sabitdir. Şair də öz əməlinə, öz işinə, düşüncəsində sabit, mübariz olmaq istəyir. Şair qəhrəman kimi döyüşkən kəlməni, düz sözü çox sevir.

Bizə dil tarixindən məlumdur ki, iki hecalı şeirlərdən sabiti, ən davamlısı, xarici təsirlərə qarşı ən dəyanətli feildir. İsimlərin, sifətlərin, zərflərin və başqa nitq hissələrinin içərisində sayısız hesabsız alınma sözlərə rast gəlmək olar. Sadə feillər sırasında belə alınmalara təsadüf edilmir.

Şair feildəki belə dəyanəti, belə sabitliyi əsas götürür; ona ictimai məna verir və özünə də feil kimi dəyanətli və mübariz olmaq arzu edir.

Şair B. Vahabzadə öz yaradıcılığında Azərbaycan dilinin zənginliyindən, şirinliyindən bir Azərbaycanlı üçün bu dilin əziz və doğma olduğundan söhbət açmaqla yanaşı başqa dillərə də öz münasibətini bildirmiş və onlar haqqında danışmışdır. Onun “ Latın dili” şeiri məhz bu qəbildəndir. Şeirdə söz ustası latın dilinin əzəli və onun qədim bir dil olması haqqında qürur hissi ilə danışır:

“Latın dili!

Hər sözündə dünya boyda yük daşıyır,

Latın dili!

Millət ölüb, dil yaşayır.

“Ana” deyən, “torpaq” deyən,

“Vətən” deyən yox bu dildə

Ancaq yenə yaşar bu dil.

B. Vahabzadə qeyd edir ki, xalq öz ömrünü başa vurduğu halda onun dili hələ də yaşamaqdadır. Mübaligəsiz deyə bilərik ki, müasir təbabət elmi öz inkişafı üçün əldə etdiyi nailiyyətlərə görə latın dilinə çox borcludur.

Böyük Vüqarla:

“Vətən yox! Millət yox! (5)

Yaşar özü” - deyən şair bu dilin ölməzliyini, əbədiliyini bir daha göstərərək onu yüksəklərə qaldırır.

Z.Göyüşovun fikrinə nəzər salaq: “Stressdən müdafiə mexanizmləri içərisində xoş söz müstəsna rol oynayır”² (*Stress emosional gərginlik vəziyyətidir.*)

Bildiyimiz kimi bizim gündəlik həyatımızda xoş sözün böyük əhəmiyyəti vardır. B.Vahabzadə öz poetik dili ilə sözün gücünü, qüdrətini, belə qiymətləndirir.

Sevinc bizi güldürürsə, qəm ağladır.

Sözün özü nə ağlayır, nə də gülür.

Amma bizi həm güldürür, həm ağladır. (5)

“Sözlə həm diriltmək olar, həm də öldürmək” və yaxud “ Söz həm yaradıcı, həm də dağıdıcı qüvvədir.” aforizmləri ilə şairin yuxarıdakı poetik fikri bir-biri ilə səsləşir. Şair “Dildə təbiiyyət və gözəllik” məqaləsində sözləri, cümlələri “nəqliyyat” vasitəsinə bənzədən yazır: “Sözlər və onların toplusu olan cümlələri bir ağıldan obiri ağıla, bir ürəkdən o biri ürəyə fikir yükü daşıyan nəqliyyat vasitəsinə bənzətmək olar. Nəqliyyat yükə xidmət etdiyi kimi sözlər də fikrə xidmət edir. Fikrə görə söz tapılır. Söz görə fikir yox.”

Türkiyədə nəşr olunan “Varlıq” jurnalının 1972-cı il avqust nəşrində İsmət Zəki Eyyuboğlu adlı birisinin “Ölü ədəbiyyat” adlı məqaləsini şair tənqid edərək yazır: “Eyyuboğlunun dili də fikirləri kimi süni və dolaşıqdır. Buna baxmayaraq , o özü iddia edir ki, “Dili toplunun dilindən olmalı aydın.”...

Bu nə cümlədir? Türk dili xalqlarının heç birinin dilində belə cümlə quruluşu yoxdur. Eyyuboğlu yuxarıdakı cümləsi ilə demək istəyir ki, yazıçılardan dili xalqın dili ilə eyni olmalıdır. Düz fikirdir. Ancaq görək bu fikri ifadə etmək üçün qurulan cümlə türk cümləsidirmi? Canlı türk dili xalqın dilində mübtədə axıra düşür? və.s

Şairin “Yel qayadan nə aparar?” məqaləsində müasir dövr üçün aktual olan bir məsələyə toxunmuşdur. Cümləni düzgün qurmaq, fikrini düzgün, aydın ifadə etmək məsələsi ortalığa atılıb. Xeyirxah duyğulara, təmiz hisslərə xidmət edən sənət, sənətkar əbədidir, ölməzdir.

B.Vahabzadə yazır:”Kökləri xalqın ürəyinə bağlanan sənət, xalqın xalqın qəlbinə asanlıqla yol tapar.

“Ana dili” adlı geirdən nümunə:

“Dil açanda ilk dəfə “Ana” söyləyirik biz.

“Ana dili” adlanır, bizim ilk dərsliyimiz.

İlk mahnını, laylası anamız öz südüylə İçirir ruhumuza bu dildən gilə-gilə.”

Şair qeyd edir ki, “Ana laylası” həyata göz açan hər bir insan üçün o vaxt şirin olur ki, aydın dildə səslənsin. Bir sözlə, Azərbaycan dili haqqında şairin yazdığı şeirlərinə nəzər salarkən belə bir qənaətə gəlirsən ki B. Vahabzadə öz dilinə yaxın olan, öz dilinə ürəkdən bağlı olan bir şair , bir sənətkardır. Onu geniş oxucu kütləsinə, şeir, ədəbiyyat həvəskarlarına sevdiren keyfiyyətlərindən biri də məhz budur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1.B. Vahabzadə “Şəbi-hicran” Bakı 1962.

2.B. Vahabzadə “Seçilmiş əsərləri “ Bakı 1974.

3.B. Vahabzadə “Sənətkar və zaman “ Bakı. 1976

4.B. Vahabzadə “Dan yeri” Bakı. 1973

5.B. Vahabzadə “ Seçilmiş əsərləri “II cild Bakı. 1975

6.Z. Göyüşov "Əsr, şəxsiyyət və stress", "Azərbaycan" jurnalı 1977

7.B. Vahabzadə "Səməd Vurğun" Bakı 1968.

8. A. Əfəndiyev "Azərbaycan" 1976. N -10

9.Z. Budaqova "Üslubiyyət və üslub". "Elm və həyat" 1976.

10.B. Vahabzadə "Xalqın oğlu dünya oğludur." "Azərbaycan" jurnalı Nömrə-9, 1976.

Açar sözlər: Bəxtiyar Vahabzadə, poetik yaradıcılıq, dilə sevgi, vətənə sevgi, ana dili, əbədiyyət nəğməsi

Ключевые слова: Бахтияр Вахабзаде, поэтическое творчество, любовь к языку, любовь к Родине, родной язык, песня вечности.

Keywords: Bakhtiyar Vahabzade, poetic creativity, love for the language, love for the Motherland, native language, song of eternity.

Xülasə

Məqalədə Azərbaycanın sevilən milli ruhlu şairi Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığına nəzər yetirilir. Qeyd edilir ki, B.Vahabzadə öz dilinə yaxın olan, öz dilinə ürəkdən bağlı olan bir şair, bir sənətkardır. Məqalədə Azərbaycan dili haqqında şairin yazdığı şeirlərindən misallar gətirilir. Şairə görə dilin zənginliyi millətin tanınmasında müstəsna və müqəddəs vasitə kimi qəbul edilir. Bəxtiyar Vahabzadənin əsərlərini, şeirlərini oxuduqca, insanın gözünün önündə Azərbaycan xalqının milli ruhlu şairi canlanır.

Резюме

В статье рассматривается творчество любимого народного поэта Азербайджана Бахтияра Вахабзаде. Отмечается, что Б. Вахабзаде - поэт, художник, близкий к своему языку, искренне привязанный к своему языку, в статье приводятся примеры из стихотворений, написанных поэтом об азербайджанском языке. По словам поэта, богатство языка считается исключительным и священным инструментом признания нации. Когда вы читаете произведения и стихи Бахтияра Вахабзаде, на ваших глазах оживает национальный поэт азербайджанского народа.

Summary

The article considers the work of the beloved folk poet of Azerbaijan Bakhtiyar Vahabzade. It is noted that B. Vahabzade is a poet, an artist, close to his own language, sincerely attached to his own language, the article includes examples from poems written by a poet about the Azerbaijani language. According to the poet, the richness of the language is considered an exclusive and sacred instrument of national recognition. When you read the works and poems of Bakhtiar Vahabzade, the national poet of the Azerbaijani people lives in your eyes.

Rəyçi: dos. S.Abbasova